

в. „24 часа“ 05.06.2024 г.

Весела Караиванова-Начева, подуправител на НОИ: Да насърчим активния живот на възрастните, а не все да правим пенсионни промени

Близо 70% е нетният коефициент на заместване на дохода в България за миналата година, казва подуправителката на НОИ, която временно изпълнява функциите на управител

Още акценти:

- От 1 юли пенсиите ще се вдигнат с 11%, минималната ще е 580,57 лв., средната - около 930 лв., а вдовишката добавка ще се увеличи на 30%
- 297,80 лева е най-голямото увеличение на пенсията на работещите възрастни, средното е 13,80 лв.
- Сега пенсии под линията на бедност получават 525 хил., а след увеличението от 1 юли ще намалееят до 325 хил. души
- За да се ограничи феноменът "френска безработица" трябва законови промени у нас, но и на европейско ниво
- 794 000 души не могат да достигнат минималните размери на пенсиите, а за тях се доплаща 117 млн. лв. на месец

- Г-жо Караиванова, защо се получи тази шумна истерия с вдигането на пенсиите по швейцарското правило от 1 юли? Нека още веднъж успокоим българите, че не е имало никакво намерение те да се вдигнат с 10% вместо с очакваните 11%. Кои групи ще получат увеличение? Колко ще стане средната?

- Не знам какво означава да успокояваме пенсионерите "още веднъж" за нещо, което не е било подложено на риск поне от страна на Националния осигурителен институт (НОИ).

Осъвременяването на пенсиите от 1 юли с 11% по т.нар. швейцарско правило бе предвидено в Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2024 г. на базата на прогнозни данни в съответствие с есенната макроикономическа прогноза на Министерството на финансите от октомври 2023 г. Изпълнявайки стриктно императивната норма на Кодекса за социално осигуряване в проект на докладна записка, посочихме на членовете на Надзорния съвет отчетните данни за нарастването на средния осигурителен доход и същото за средногодишния хармонизиран индекс на потребителските цени за 2023 г., което формира процент на осъвременяване, различен от заложения в бюджета.

Наличие на разлика между прогнозните и отчетните стойности на двата показателя не е прецедент. Но окончателното решение относно процента за осъвременяване на пенсиите се взема от Надзорния съвет на НОИ и на неговото заседание на 14 май се случи именно това в съответствие с предвиденото в Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за настоящата година 11-процентно увеличение на минималния размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст (от 523,04 лв. на 580,57 лв.). Размерът на всички пенсии за трудова дейност, отпуснати до края на миналата година, ще се осъвременят също с 11%. За лицата, които получават максималния размер от 3400 лв., реално увеличение няма да има, въпреки че действителният им размер, който е над т.нар. таван на пенсията, ще бъде увеличен също с 11%.

Освен това от началото на юли размерът на т. нар. вдовишка добавка ще се увеличи от 26,5% на 30% от пенсията или сбора от пенсиите на починалия съпруг/съпруга, което представлява увеличение с 13,2%. Тъй като пенсията на починалия съпруг също ще бъде осъвременена с 11%, това означава, че общото увеличение на вдовишката добавка от 1 юли ще бъде с 25,7%.

Средната пенсия ще стане около 930 лв., при 830 лв. преди увеличението. Подчертавам, че става дума само за пенсиите, отпуснати преди 1 януари 2024 г. Това е историята, а истерията, както наричат случилото се, има като причина некоректната трактовка на проектодокумент, предназначен единствено за членовете на Надзорния съвет на НОИ.

- Имате ли предварителни изчисления колко са пенсионерите, които ще получават новата минимална пенсия от 580,57 лв.? И при колко от тях реалният размер е под тази сума и държавата ще продължава да им доплаща, за да стигнат 580,57 лв. на месец?

- Сумата от 580,57 лв. е новият размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст от 1 юли 2024 г. Минималните размери на останалите видове пенсии са обвързани с нея - представляват определен процент от сумата, като има както по-ниски минимални размери при наследствените пенсии и при пенсиите за непълнен стаж, така и по-високи от този размер при инвалидните пенсии.

Броят на пенсионерите с действителни размери на пенсиите под минималния за съответния вид пенсия за месец май е малко над 794 000 души, а сумата за доплащане до минималния размер е 117,0 млн. лв. месечно.

- Колко пенсионери ще продължават да получават пенсии под линията на бедност и след 1 юли?

- През май броят на пенсионерите, които получават изплатен размер (включващ пенсии и добавки към тях) под линията на бедност от 526 лв., е 524 700, или 25,7% от общия брой. След увеличението от 1 юли броят им ще намалее до 324 800 (15,9%).

- От 1 април преизчислите служебно пенсиите на работещите пенсионери. Колко е средното увеличение? И колко е най-голямото?

- Бих искала да напомня, че служебното преизчисляване на пенсиите се извършва с допълнително придобития от пенсионера осигурителен стаж в периода след отпускането или съответно - след последното преизчисляване на пенсията, като на него подлежат пенсиите, свързани с трудова дейност.

Преизчисляването се извършва, като се вземат предвид наличните към 1 март на настоящата година данни в информационната система на НОИ, а за самоосигуряващите се лица – данните за внесените осигурителни вноски, които се отнасят за времето до края на предходната календарна година.

Общият брой на работещите пенсионери, попадащи в обхвата на служебното преизчисляване тази година, е около 347 000. От тях 301 600 са вече преизчислени, а за 45 200 се извършва последващ контрол и доуточняване на данните в законоустановения 4-месечен срок след 1 април. Увеличение в размера на пенсията са получили 198 500 пенсионери, като най-голямото увеличение е 297,70 лв.

Средното увеличение пък е 13,80 лв.

Не са получили увеличение в размера 103 100 пенсионери. Голяма част от тях са хора с инвалидни пенсии на минимален размер, които не получават увеличение, тъй като след преизчислението размерът им продължава да е под минималния. Без увеличение са и около 400 пенсионери, чиито пенсии са определени в максимален размер от 3400 лв.

- Какъв е коефициентът на заместване на дохода от труд към този от пенсия? И доближаваме ли се по този показател до други държави в ЕС?

- На европейско ниво съществуват различни начини за определяне на коефициента на заместване на дохода. У нас той се определя като съотношение на средната пенсия на един пенсионер към средния осигурителен доход за страната. За 2023 г. брутният коефициент на заместване на дохода за първия стълб на пенсионната ни система е 54,3%.

Поради факта, че в България пенсиите не се облагат с данък, по-коректно е да се наблюдава съотношението между средната пенсия и средния нетен осигурителен доход (това е доходът, от който са изключени задължителните удържки върху заплатите).

Нетният коефициент на заместване на дохода в България за миналата година е близо 70%, което е с около 20 процентни пункта повече спрямо 2019 г. Очаква се това ниво на заместване да се задържи и през тази година. Увеличението се дължи основно на мерките за подобряване на адекватността на пенсиите, провеждани в периода на пандемията, които включват: изплащането на добавки към пенсиите, по-високия процент на осъвременяване през 2022 г. и реализираното преизчисление от 1 октомври 2022 г. Фактор е и значителното увеличение на минималните размери и на максималния размер на изплащаните една или повече пенсии.

В страните от ЕС пенсионните доходи заместват между една трета и над две трети от трудовите доходи в края на кариерата. Освен съотношението на средната пенсия към средната работна заплата за страната, в докладите по застаряването на Европейската комисия се наблюдава и съотношението на първата пенсия към последната заплата. Тъй като средният осигурителен доход е по-нисък от средната работна заплата, коефициентите на заместване в докладите по застаряването са по-ниски от тези, които наблюдаваме на национално ниво. Данните за 2022 г. от последния доклад по застаряването показват коефициент на заместване на дохода към момента на пенсиониране от държавната пенсионна система в България от 41,7%, който е по-нисък от средния за ЕС (45%). По-ниски от нашите нива са коефициентите на заместване в Ирландия, Хърватия, Литва, Румъния и Словения, а най-високи са в Гърция и Испания - 70 и повече процента. Прогнозите показват, че в бъдеще коефициентът на заместване от държавната пенсионна система в България ще намалява и в далечната 2070 г. ще бъде около 30%, което се дължи на редукцията, която се прилага при изчисляването на пенсията на лицата, които са се осигурявали в ДОО и универсален пенсионен фонд. Не трябва да забравяме обаче, че тези лица ще получат освен пенсия от ДОО още една пенсия от втория стълб.

Намаление с над 10 процентни пункта в дългосрочен план е прогнозирано и за други европейски държави като Гърция, Испания, Латвия, Полша и Португалия, сред които са и тези с най-високите в момента нива на заместване.

- Населението в Европа застарява, а част от страните вдигат възрастта. Екзотика ли е и у нас да се мисли за вдигането на възрастта, при положение, че не сме достигнали заложените 65 г. от реформата през 2015-а?

- Необходимостта от нарастването както на пенсионната възраст, така и на изискуемия осигурителен стаж произтича от тенденциите за нарастване на средната продължителност на

живота въобще в глобален мащаб. Освен това тя е пряк резултат от застаряването на населението. У нас всичко това води до намаляване на броя на лицата в трудоспособна възраст и до намаляване на приходите от осигурителни вноски във фонда на държавното обществено осигуряване. В този смисъл нарастването на изискуемия осигурителен стаж за придобиване право на пенсия е в унисон и се подкрепя от актуалната икономическа действителност. Факт е, че в търсене на този баланс във връзка със застаряващото население някои страни повишиха пенсионната възраст, като на места това не срещна особена обществена подкрепа.

За постигане на тези цели обаче не е достатъчно само промени по условията за пенсиониране. Успешната демографска политика трябва да включва набор от мерки, чрез които да се цели спиране на продължаващото намаляване и застаряване на населението в България, намаляващата раждаемост и задържащото се високо ниво на обща смъртност, като най-значимата демографска тенденция е процесът на застаряване.

Наравно с тази политика от особено значение е насърчаването на активния живот на възрастните хора и използване на техния интелектуален и професионален капитал. За пенсионната система това е един от правилните начини за справяне с по-дългия живот и по-ниската раждаемост.

- През тази година се вдигна и максималният осигурителен доход на 3750 лв., но минималният е 933 лв., или разликата е само 4 пъти. Колко хора се осигуряват на максимален и минимален размер? Смятате ли, че е удачно да има формула за определяне на максималния осигурителен доход и на какво според вас трябва да стъпи?

- Към март 2024 г. осигурените лица с осигурителен доход до 933 лв. включително са общо 730 000. От тях 230 000 са самоосигуряващи се лица, 176 000 са наети на пълно работно време, а 324 000 са тези, които са наети на непълно работно време. Осигурени на максимален осигурителен доход от 3750 лв. са 252 200 лица.

Сформирана е междуведомствена работна група със задача да разработи механизъм за определяне на максималния осигурителен доход. Към момента не е взето решение по този въпрос. Вероятно след изборите новото правителство ще се заеме по-сериозно с тази тема.

При последната си мисия в България през март тази година Международният валутен фонд препоръчва максималният осигурителен доход да нараства с ръста на средната заплата, като в подходящ бъдещ момент бъдат премахнати както максималната пенсия, така и максималният осигурителен доход.

- Може ли да се сложи край на феномена "френска безработица" без законови промени? Можем ли приблизително да кажем с колко натоварва бюджета тази измама? Колко хора са работили за седмица-две в страна от ЕС, а после получават тук максимално обезщетение?

- Нареченото от вас - и не само от вас, феномен и измама, се дължи на обективното прилагане на правилата на европейските регламенти за координация на системите за социална сигурност. Феноменът ще съществува, докато начинът на изчисляване на паричното обезщетение за безработица по българското законодателство толкова съществено се различава от този по регламентите.

У нас размерът на обезщетението се определя на базата на доходите за 24-месечен период преди оставането без работа, докато европейските правила се интересуват само от дохода от последната заетост, независимо каква е продължителността ѝ, дори да е 2-3 дни. Последното води до игнориране на основните принципи на социалното осигуряване - отчитане на

осигурителния принос на лицето като основание и размер на ползваните осигурителни права и частично заместване на изгубения доход при настъпване на определен осигурен риск.

Създава се и неравнопоставеност между лицата, за които размерът на паричното обезщетение се определя изцяло при прилагане на българското законодателство, и тези, за които се прилагат регламентите.

НОИ е предоставил своите предложения за промени в българското законодателство, вкл. и по отношение засилване на институционалния контрол спрямо търсенето и предлагането на работа на тази категория лица на пазара на труда, но дори и тези мерки да бъдат възприети на законодателно ниво, те биха ограничили само частично ефектите на този феномен. За преодоляването му са необходими промени в европейските регламенти, дебатът за които върви още от времето на българското председателство на Съвета на ЕС през 2018 г.

Към настоящия момент има проект на промени в частта "Безработица" на европейските регламенти, но те все още не са одобрени от Европейския парламент.

През 2023 г. средномесечният брой безработни лица за страната е 57 314, като 4663 от тях са по европейските регламенти. Най-голям е броят на работилите извън страната в областите Благоевград (1875 лица) и Търговище (344 лица).

Средномесечно размерът на парично обезщетение за безработица през миналата година е бил 716,45 лв., докато изчисленият по регламентите достига 1664,85 лв. Очевидно този непропорционално висок дневен размер на паричното обезщетение за безработица на тези лица е абсолютно демотивиращ фактор по отношение последващото им активно поведение на пазара на труда.

- Бизнесът плаща ден по-малко от боледуването. Това как се отразява на бюджета на държавното обществено осигуряване през тази година?

- Факт е, че до края на 2023 г. първите 3 дни от временната неработоспособност поради общо заболяване бяха за сметка на осигурителя, след което плащането се поемаше от НОИ. Със законодателни промени от началото на тази година институтът вече поема изплащането на средствата още след 2-ия ден.

Към 30 април 2024 г. през държавното обществено осигуряване са изплатени 375 млн. лв. за парични обезщетения за временна неработоспособност, което е с 93 млн. лв. повече в сравнение със същия период на 2023 г. От тях 40 млн. лв. са в резултат на изплащането на третия ден от временната неработоспособност от ДОО, а останалите 53 млн. лв. са увеличение в разходите - следствие на получената се разлика в броя на болничните листове и от по-високия среден дневен размер на обезщетението. Общият ефект за 2024 г. от изплащането на третия ден от временната неработоспособност се очаква да бъде около 120 млн. лв. допълнителни разходи за краткосрочни обезщетения от ДОО.

Трябва да отбележа и друг съществен резултат от промяната в организацията на изплащане, оказващ пряко влияние върху бюджета на ДОО – като следствие от поемането на по-малките дни от болничния от бизнеса постъпват и по-малко приходи от осигурителни вноски от работодателите.

- И като говорим за болнични - какви са най-честите нарушения, които срещате?

- Контролните органи към териториалните подразделения на НОИ извършват проверки на дейността на органите на медицинската експертиза на временната неработоспособност във

връзка със събиране, установяване и изясняване на факти и обстоятелства, свързани със спазването на изискванията и реда при издаване на болнични листове и решенията по обжалването им и спазването на правомощията по издаване на болнични листове. Следят се още правомерността на издаване на болнични листове и подаването им в Електронния регистър на болничните листове и решенията по обжалването (ЕРБЛРО), който НОИ поддържа от 2015 г.

През първите три месеца на 2024 г. са извършени проверки на 173 лечебни заведения, издадени са 83 задължителни предписания и са съставени 17 акта за административни нарушения. Обжалвани са 3389 болнични листа за временна неработоспособност, като за същия период е получен резултат от обжалването на 2721 от тях. Броят на отменените болнични листове през този период е 1037 за 20 848 дни временна неработоспособност.

Най-честите пропуски, които експертите на НОИ установяват, са свързани с непознаване и неспазване на действащата нормативна уредба на експертизата на работоспособността и занижен контрол по извършваната експертиза в лечебните заведения от техните ръководители. Чести са случаите на удължаване на временната неработоспособност без преценка на възможностите за прилагане на трудоустрояване или инвалидизиране и на шаблонно определяне на следстационарните отпуски с разрешаване на максимален брой дни.

Осъществяването на контролната дейност се подпомага и от разработените функционалности и контролни механизми в ЕРБЛРО. Една част от тях се отнася до контрола на въвежданите данни по реквизитите от болничните листове, който следва да бъде извършен преди издаването им и подаването на данните. Друга част от изискванията съдържа списък на проверките, извършвани на данните от издадените болнични листове, и несъответствията по тях, с които данните не се приемат в ЕРБЛРО от 1 май 2017 г. Разработени са и списъци за съвместими/несъвместими комбинации от причини за неработоспособност и кодове на бележки по болничния лист, които също могат да бъдат причина за неприемане на данните.

С цел оптимизиране на контрола по експертизата на временната неработоспособност са въведени и автоматични контроли по отношение на допустимия брой дни за временна неработоспособност за около 1000 от най-често срещаните заболявания.

- Какви суми успяхте да възстановите?

- През 2023 г. контролните органи на НОИ са съставили 12 573 ревизионни акта за начет и са издали разпореждания на физически и юридически лица за неоснователно получени суми за осигурителни плащания за 11 633 363 лв. От тях към момента са погасени суми в размер на 6 181 707 лв. Издадени са и 780 наказателни постановления за допуснати административни нарушения за 172 610 лв.

Визитка:

Завършила е УНСС, специалност "Счетоводство и контрол" със степен "магистър"

Депутат в 39-ото НС

През април 2005 г. е избрана за подуправител на НОИ с мандат от 4 г. Преизбрана е още три пъти на същата позиция през 2009, 2016 и 2020 г.

От юни 2010 г. до момента е член на Управителния съвет на Държавен фонд за гарантиране устойчивост на държавната пенсионна система

Член на консултативния съвет на Национална агенция за приходите

Има специализация по финансово и данъчно право и по прилагане на международни счетоводни стандарти

Съгласно КСО изпълнява функциите на управител на НОИ след назначаването на Ивайло Иванов за служебен министър на труда и социалната политика